

csak Ábel megformálásakor működnek kifogástalanul. Az Ábelt körülvevő emberi panorámából ezért nem válnak ki határozott körvonalak, s ezért nem tömörül az őt körülvevő világ a maga zűlált viszonyrendszerével társadalmi panorámává. Fura alakok, a teljes zűllés szélén álló különcök mozognak itt, akikből a regény nem bont ki semmilyen általánosabb jelentésrendszert.

A regényanyag kompozíciós elrendezése egészen sajátos; ugrások, törések bontják meg a linearitást, levélszövegek és közvetlenül elbeszéltek részek váltakozása biztosítja a regény kompozíciós ritmusát. Rendkívül élesen szakítják azonban meg a narratív szöveget és feleslegesen oldják fel a gondolati-kompozíciós egységet azok a retorikus fejtegetések, amelyek a levelekben, párbeszédekben bukkannak fel. Feltételezhetően olyan írói szándékra vezethető vissza megjelenésük, amely valamilyen módon filozófiai, gondolati síkra igyekezett projektálni a hősök sorsproblémáit, emberi dilemmáit. Mivel azonban ezek a reflexiók a hősök közvetlen megszólalásaihoz tartoznak, még szembetűnőbb a tény, hogy sem nyelvileg, sem gondolatilag, sem stilisztikailag nem illeszkednek a kontextusba. Ha ezektől a pontosan elkülöníthető részekről eltekintünk, meg kell állapítanunk, hogy *A fattyú*, nyelvében, nyelvi logikájában, szókincsében, sajátos megnyilvánulása az újabb prózának, amely az argót nem nyelvi háttérként illeszti be, hanem az ábárzolt világ autentikus tartozékaként alkalmazza.

THOMKA Beáta

AZ ÁLTALÁNOS NYELVÉSZET IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

Emil Benvenist: *Problemi opšte lingvistike*, Nolit, Beograd, 1975

Émile Benveniste-et azok között a nyelvészek között tartja számon a modern nyelvtudomány, akik kitartóan magukénak vallják az annyszor bírált saussure-i nyelvészeti alapelveket. Jakobsonnal, Kuryloviczsal és Martinet-vel együtt Benveniste is állhatatosan védelmezi Saussure tanait azokkal szemben, akik a múlt századbeli neves nyelvész elméleti rendszerének fő buktatóját a szinkronikus és a diakronikus vizsgálati mód éles elhatárolásában látják. Benveniste szerint a szinkronikus nyelvvizsgálat tárgya nem lehet kizárólagosan a statikus nyelvi rendszer, s a diakronikus nyelvvizsgálat tárgyát sem képezheti csupán a nyelvi dinamika. Nézete szerint a statikus és a dinamikus elemek egy-egy vizsgálódási módon belül is keveredhetnek, és keverednek is. E tényt különben az utóbbi évtized is igazolta, s Benveniste-nek és a hasonló nézeteket valló nyelvészeknek nem kis érdemük van abban, hogy a Saussure elméletében áthidalhatatlannak hitt szakadék egyre szűkül.

Benveniste 1966-ban francia nyelven megjelent tanulmánygyűjteményének szerbhorvát fordítása mintegy harminc tanulmányt tartalmaz az általános nyelvészet köréből. Már a fejezetcímekből (A nyelvtudomány fejlődése, A kommunikáció, Struktúrák és elemzések, Mondattani funkciók, Az ember a nyelvben, A szókészlet és a kultúra) is az derül ki, hogy ezzel a kiadvánnyal egy valóban sokrétű, tematikai szempontból változatos tanulmányokat tartalmazó kötetet kap kézhez az olvasó. Az általános nyelvtudomány új útjainak és a lingvisztika fejlődésének az elemzése után Benveniste behatóan foglalkozik a nyelvi jel természetével, az állatok közötti kommunikáció és az emberi beszéd közös jegyeivel és különbségeivel, összeveti a nyelv és a gondolkodás kategóriáit, kitér Freud elméletének nyelvi vonatkozásaira, majd a nyelvi struktúrák lényegét, a nyelvek osztályozásának a lehetőségeit és a nyelvtani elemzés lehetséges szintjeit vizsgálja. A további fejezetek konkrétebb elemzéseket tartalmaznak: Benveniste egyebek között foglalkozik a van és a lesz igék nyelvészeti funkciójával, az igék személyviszony-struktúrájának a kérdésével, a névmások problematikájával stb.

A tematikai sokrétűségeen túl — amint azt Sreten Marić a kötet utószavában kiemeli — a tanulmányokat az fűzi össze, hogy Benveniste „alapjában véve mindenütt követi Saussure-nek a nyelvről mint jelrendszerről alkotott elméletét: itt-ott kiegészíti és módosítja ugyan, de sohasem téveszti szem elől Saussure-nek azt a tézisét, hogy a beszédé, az ember legfejlettebb szimbolizáló képességének a termékével legalább olyan mértékben foglalkozni kell, mint magával az elvont nyelvi rendszerrel”. Más szóval (Benveniste-et idézve): „A tudományos vizsgálódások során gyakran szeni elől tévesztjük a nyelv mint jelrendszer és ennek egyéni megnyilvánulási formája, a beszéd közötti különbségeket.” Tanulmányai-ban néhány lényegbe vágó megállapítást tesz a beszéd szubjektivitásával kapcsolatban. Megállapítja egyebek között, hogy a nyelvhasználatot a beszéd során elsősorban az interperszonális kommunikáció folyamata határozza meg: a beszélő az egyes szám első személyű névmás használatával arról tesz tanúbizonyoságot, hogy a közlés folyamatában kisajátította magának a nyelvet, s az idő- és térelemeket egyszerűen ráerőszakolja a másik személyre. Ily módon Benveniste a nyelv aktualizálódásaként értelmezett beszéd alapját a szubjektivitásban, illetve az „én” és a „te” közötti kettősségben véli felfedezni.

A beszéd szubjektivitásának a kérdéséhez közvetlenül kapcsolódik a nyelvtani idő kérdése is. Benveniste szerint csupán egyetlen nyelvtani idő létezik: a jelen idő. Ez képezi az alapját a nyelvi temporális ellentéteknek; a múlt és a jövő idő szerinte nem is tényleges időre utal, hanem csupán a beszélőnek az idő iránti szubjektív viszonyára.

Nem kevesebb érdeklődésre tarthatnak számot azok a tanulmányok sem, amelyeknek alapproblémáját a nyelvészet és a filozófia viszonyának a boncolgatása képezi. Benveniste szerint korunk nyelvfilozófiájának a

legnagyobb fogyatékosága, hogy nem veszi kellő mértékben figyelembe a nyelvi tények formális sajátosságait, a modern nyelvtudomány alapvető hiányossága pedig abban rejlik, hogy lényegében mindmáig érzéketlen maradt a nyelv gondolatközvetítő funkciója és a jelentés problematikája iránt. A tanulmány megjelenése óta eltelt évtized ez esetben is igazolta Benveniste-et: napjaink nyelvtudománya egyre fokozottabban érdeklődik a szemantikai kérdések iránt, s a jelentés nem egy nyelvelméletben kapott központi helyet.

Már a fent vázoltakból is nyilvánvalóvá válik: egy sajátos arculatú, sajátos nézeteket valló nyelvész könyvét kapta kézhez az olvasó Benveniste tanulmánykötetével. A felvetett problémák időszerűségét mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy Párizsban nemrégén ugyanilyen cím alatt napvilágot látott Benveniste újabb tanulmánygyűjteménye.

JUNGER Ferenc

AZ OPTIMIZMUS ÓHAJA ÉS LEHETŐSÉGE

Alberts Bels: *Szembesítés*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1976

A „nemzedék” a kultúrában sohasem csupán biológiai jelentéssel bír, akaratilag is összehozható szervezetlen társadalmi csoport. Főleg azért nem, mert, mivel az idősebb generáció sem teljesen homogén — még az azonos vagy legalábbis a hasonló világnézetűek táborában sem —, a fiatalabbak számukon az adott értékek és viszonylatok mágnesteréhez is igazodhatnak, nem látván maguk előtt olyan feladatokat, melyeket egyedül ők, mindaddig ismeretlen formában, esetleg az idősebbek meggyőződéseinek ellenére, oldhatnának meg. Alberts Bels lett prózaíró mindenestre nem tartozik azok közé, akik képtelenek szabadulni a

„megálmodott álmok” bűvköréből s lemondanak arról, hogy a tekintélyek készpénzként kapott igazságainak jól védett bunkerébe sáncolják magukat. Még sincsenek különproblémái, művében egyén és nemzedék nálunk szokatlan közvetlenséggel feltételezi egymást. A kettő vágyott harmóniája pedig a tágabb értelemben vett közösség etikáját lendítené a már korábban kitűzött, de még mindig meghódítatlan objektív utópia felé. Regényének főhőse, egy fiatal szobrászművész annyira humanizált, hogy még a tudatalattija is csupán úgy incselkedik vele, hogy papoló polgári humanista álmodat látat vele. Őnála nem a divatos irracionalista receptek mozgatják a belső erőket, hanem az a közösségyszomjazó kedély, amelyet az orosz klasszikusoknál megszokhattunk. Azonban a mai kor tágra nyílt szemű embere ő, aki az öntudat percében mosolyog a közelmúlt ordaskorában